

A NARRATÍV PSZICHOLOGIAI TARTALOMELEMZÉS ÚJ ELJÁRÁSA: A LAS VERTICUM*

LÁSZLÓ JÁNOS,¹ EHMANN BEA²

¹ MTA Pszichológiai Kutatóintézete; PTE BTK Pszichológiai Intézete

² MTA Pszichológiai Kutatóintézete

E-mail: ¹ laszlo@mtapi.hu, ² ehmannb@mtapi.hu

A tanulmány bemutatja a narratív pszichológiai megközelítés három szintjét, amelyek az elbeszélés valóságkonstrukciót, a reprezentációk narratív szerveződését, illetve a történetek pszichológiai tartalmát hangsúlyozzák. Ismerteti a LAS Vertikumnak elnevezett eszközt, amelyet a szerzők a narratív pszichológiai tartalom elemzés céljaira fejlesztettek ki. Az eszközt diagnosztikus feladatokra és hipotézisvizsgálatokra egyaránt használható. Az elemzendő szövegek korpusz elemzésre történő előkészítésétől a statisztikai számításokig egy rendszerbe fogja a tartalom elemzést.

Kulcsszavak: narratív pszichológia, tartalom elemzés, Atlas.ti, SPSS, szó feletti elemzőprogramok

NARRATÍV PSZICHOLOGIA

A narratív pszichológia mindenekelőtt pszichológiai metaelmélet, ami az elbeszélő funkciót a pszichikum általános antropológiai sajátosságaként fogja fel (PLÉH, 1996; LÁSZLÓ és munkatársai, 2000; EHMANN, 2002). Ebben az értelemben az elbeszélés már a tulajdonképpeni történet vagy akár a nyelv előtt létezik mint a valóság tudati konstrukciójának, jelentésekkel és értelemmel való felruházásának természetes módja (RICOEUR, 1984–87; BRUNER, 1986; SARBIN, 1986). A narratív pszichológia mint metaelmélet, különös erővel érvényesül az énpeszichológiában, ahol az esszencialista énfelfogásokkal szemben az én egységének és azonosságának kérdéseit az élettörténeti elbeszélésből kiindulva próbálják megoldani (BRUNER, 1990; LÁSZLÓ, 1999; LÁSZLÓ és munkatársai, 2000; PLÉH, 2002; 2003; RICOEUR, 2001; SPENCE, 2001). Az elbeszélésnek ezt az identitáskonstituáló felfogását a ha-

* A tanulmány megírását az NKFP 2001/5/27 és az OTKA T-034 808 pályázat támogatta.

gyománys identitásfelfogásokhoz képest POLKINGHORNE az alábbiakban foglalja össze: „Azok az eszközök, melyekkel a humán tudományok az énfogalomhoz közelítenek, általában nem sokban különböznek azoktól a kutatási eljárásoktól, melyeket a formális tudományok fejlesztettek ki a tárgyak és dolgok azonosítására és mérésére... Ezzel szemben az emberek személyes identitásukhoz és énfogalmukhoz az elbeszélés révén jutnak el, és létezésüket azáltal képesek egységbe foglalni, hogy egy kibontakozó és fejlődő történet kifejeződéseként értik meg. Saját történeteink közepén élünk, és nem lehetünk bizonyosak abban, hogy ezek a történetek hogyan fejeződnek be. A cselekményt folyamatosan felül kell vizsgálnunk, ahogy új események adódnak életünkhöz. Az én tehát nem valamilyen statikus dolog vagy szubsztancia, hanem a személyes események összerendeződése egy olyan történeti egységgé, ami nemcsak azt foglalja magába, ami valakivel megtörtént, hanem azt is, ami várhatóan történni fog” (POLKINGHORNE, 1988, 150). A narratív pszichológia metaelméleti szálán jelentős szociálpszichológiai fejlemények is kibontakoztak. Az elbeszélő funkció mentén – Halbwachs kollektív emlékezeti hagyományát felelevenítve – a kollektívum újfajta értelmezése, a kollektív reprezentáció és a csoportidentitás összefüggésének kérdései, illetve az identitás narratív áthagyományozásának problémája került előtérbe (ASSMANN, 1999; ERŐS, 2001; LÁSZLÓ, EHMANN, IMRE, 2002; LÁSZLÓ, VINCZE, KÖVÁRINÉ SOMOGYVÁRI, 2003; VINCZE, LÁSZLÓ, jelen kötetben).

A narratív pszichológia második arca a történet vagy elbeszélés mint természetes tárgy használata és az egyéni pszichikumban betöltött funkciói felé fordul. A történetgenerálás és megértés szabályaitól (LABOV, WALETZKY, 1967; RUMMELHART, 1975) az ismeretreprezentációk szerveződéséig (SCHANK, ABELSON, 1977; WYER, ADAVAL, COLCOMBE, 2002) számos jelenségekört vizsgáltak. Az elbeszélés szempontját ugyanakkor kiterjesztették olyan hagyományos pszichológiai jelenségekörökre is, mint a gondolkodás (BRUNER, 1986; BRUNER, LUCARIELLO, 2001) az érzelmek (DYER, 1993; OATLEY, 1992), az emlékezet (NELSON, 1993; RUBIN, 1996) vagy a személyiségfejlődés (STERN, 1995). Ebben az értelemben beszélhetünk a gondolkodás, az érzelmek, az emlékezet narratív elméleteiről, narratív személyiségfejlődési vagy identitáselméletekről. A narratív pszichológiának ez a szintje – mivel az egyéni pszichikus reprezentációk szerveződésével foglalkozik – áll legközelebb a klasszikus értelemben vett kognitív pszichológiához (PLÉH, 1996; LÁSZLÓ és munkatársai, 2000; PENNEBAKER, 2001).

Végül, de nem utolsósorban az elbeszélés a narratív pszichológiában a pszichológiai állapotok és viszonyulások „hordozójaként” is megjelenik. Az elbeszélt történetben, vagyis abban a módban, ahogyan az emberek életük és környezetük eseményeinek értelmet és jelentést adnak, kifejezésre jutnak belső állapotaik és egymáshoz fűződő viszonyaik. Ugyanígy, egy csoport kanonizált vagy reprezentatív történetei a csoportban uralkodó értékekről és normákról, a csoportban elfogadott megküzdési módokról, a csoportidentitás jellemzőiről stb. informálnak. A narratív pszichológiának ebben a harmadik irányzatában az elbeszélést mint a pszichológiai jelenségek „tárházát” (EHMANN, 2002) vagy „indikátorát” (PLÉH, 2003) fogják fel. LÁSZLÓ és munkatársai (2000) felismerték, hogy *a kvalitatív elemzéssel kibontható tematikus tartalmak mellett az elbeszélésnek a huszadik századi narratológia által leírt*

strukturális tulajdonságai összefüggésbe hozhatók az elbeszélő pszichológiai állapotaival, és erre alapozva kidolgozták a narratív pszichológiai tartalomelemzés elméletét és metodikáját. Felfogásuk szerint az élethelyzetekre és élettörténeti eseményekre vonatkozó elbeszélések strukturális tulajdonságai – például az idői mintázat, az elbeszélői perspektíva, az értékelési mintázat, a narratív koherencia, a cselekmény komplexitása, a szereplőknek tulajdonított funkciók stb. –, valamint a pszichológiai állapotok és folyamatok összefüggéseire hipotézisek állíthatók fel, és ezek a hipotézisek empirikusan, a szöveg szintjén végzett elemzésekkel, a viszonylag egzaktan azonosítható strukturális szövegelemek révén ellenőrizhetők. Bár az így kapott eredmények csupán felszíni validitással rendelkeznek, kontrollcsoportok, illetve más pszichológiai vizsgálóeljárások igénybevételével mód van a külső validitás ellenőrzésére is.

Az elbeszélés strukturális tulajdonságai és az elbeszélő pszichológiai állapotai közötti összefüggések feltételezése mögött természetesen mélyebb elméleti előfeltevés húzódik meg, ami egyszersmind a narratív pszichológia három irányzatának vagy szintjének egységére, az egyes szintek összefüggésére utal. Az úgynevezett korrespondancia-hipotézis (LÁSZLÓ és munkatársai, 2000; LÁSZLÓ, 2003) szerint a manifeszt módon megjelenő történetek szerveződése és az élményszerveződés között sajátos megfelelés van, előbbiek az utóbbiak természetes kifejeződései. Erre a feltételezett összefüggésre építve vezethetők le hipotézisek a történetek strukturális tulajdonságait illetően, miközben a narratív pszichológiai tartalomelemzés elmélete és metodikája az induktív logikának is teret enged, vagyis lehetőséget ad arra, hogy előzetes várákozás vagy hipotézis nélkül, magának a szövegnek az elemzése révén ismerjünk fel összefüggést valamely strukturális tulajdonság és egy adott pszichológiai állapot között. A jobb érthetőség kedvéért példákkal is szemléltetjük a kétféle logikát. Ugyancsak az egyszerűség kedvéért az identitás és az élettörténeti elbeszélés korrespondanciájának köréből vesszük a példákat. Deduktív logika alkalmazása esetén valamilyen, már létező pszichológiai konstrukcióból, például a borderline személyiségszerveződés tárgykapcsolat-elméletéből indulunk ki. Ez az elmélet a borderline személyiségfejlődést a korai tárgykapcsolatok zavaraként írja le, ami a feltételezések szerint az érzelmi önfogadás és a szociális kapcsolatok érzelmi elfogadásának zavaraihoz vezet. Az elméletre épített hipotézis szerint ez a borderline betegek élettörténeteiben, különösen az anyához vagy gondozóhoz fűződő történetekben az érzelmi ambivalenciát tükröző elemek viszonylag magas számában fejeződik ki. A hipotézis tehát kontrollcsoportok bevonásával vizsgálható. Ezt követően a hipotetikus narratív változó vagy változók azonosítására kerül sor, melyek az adott esetben az érzelmi értékelés és a pozícióváltozás (közeledés vagy távolodás) lehetnek. A következő lépésben a szöveg szintjén azonosítani kell azokat a nyelvi változókat, amelyek hordozzák az érzelmi értékelés és a közeledés-távolodás tartalmait, majd a vizsgálatba bevont csoportok élettörténeti szövegein a nyelvi változók gyakorisági (kvantitatív) elemzését kell elvégezni. A hipotézis végül statisztikai próbával ellenőrizhető (lásd POHÁRNOK, jelen kötetben). Hipotéziseket természetesen nemcsak beteg csoportokra vonatkozó elméletek, hanem személyiségtesztek vagy identitás-kérdőívek által „diagnosztizált” csoportokat érintő elméletekre lehet építeni (lásd HARGITAI, jelen kötetben; PÓLYA, jelen kötetben). Induktív logika alkalmazására akkor kerül sor, amikor egy történet-

anyagban az elbeszélő struktúra olyan jellegzetessége figyelhető meg, ami összefüggésbe hozható valamilyen pszichológiai állapottal. EHMANN (jelen kötetben) például a történetek időstruktúrájának mintáihoz „keres” a személy és a valóság viszonyát leíró pszichológiai állapotokat.

SZOCIÁLIS MEGISMERÉS ÉS NARRATÍV PSZICHOLÓGIA

Ha a narratív pszichológiát a kognitív pszichológián belül a neki legjobban megfelelő területhez, a szociális megismerés kommunikációs irányzatához viszonyítjuk, a hasonlóságok mellett lényeges szemléleti különbségek is előtűnnek. A nyelvi kategória modell (LCM, SEMIN, FIEDLER, 1988, 1991) vagy az üzenetmodulációs modell (MM, SEMIN, 2000) is a nyelv strukturális tulajdonságaira épít, ám a nyelvet és a kogníciót (vagyis a pszichikus jelenséget) önálló jelenségszintként kezeli, a nyelvet mintegy a megismerő folyamatok implementálásának eszközeként fogja fel a kommunikációban. Olyan okozati modell kidolgozására törekszik, ahol a nyelvi forma választását egy mentálisan reprezentált interperszonális viszony határozza meg. Az újabb vizsgálatok eredményei szerint ez a nyelvi választás nem kizárólagosan a belső reprezentációk és a hozzájuk kapcsolódó motivációs folyamatok függvénye, hanem más, ugyancsak mentálisan reprezentált helyzeti tényezők is befolyásolják, például a helyzetben elérni kívánt célok vagy a kommunikáció tartalma hatást gyakorol a sztereotípiák kifejeződésére a kommunikáció nyelvi formáiban (SCHALLER, CONVEY, 1999). Az üzenet nyelvi struktúrája tehát helyzetileg kialakuló ún. emergens tulajdonsága a kommunikációnak, amit a személyközi vagy csoportközi kapcsolati reprezentációk és motivációs folyamatok, valamint a kommunikációs helyzet egyéb tényezőinek mentális reprezentációi együttesen határoznak meg. A hallgató oldalán ahhoz, hogy az üzenetstruktúra alapján a beszélő attitűdjeire és motivációira, vagyis a személyközi viszonyra vonatkozó következtetések szülessenek, nem elegendő a nyelvi forma és az attitűdök közötti kapcsolat implicit tudása, hanem szükséges egyfajta, a kísérletekben rendszerint elemeire bontott közös szociális (szituációs) tudás is, ami a nyelvi forma adott megnyilvánulását értelmezi.

A nyelvi megnyilatkozásoknak a szociális megismerés kutatásában kialakult elméleti modelljei és kísérleti metodikái tehát az egyéni mentális folyamatok tanulmányozására irányulnak. Ez az irányzat a pszichikus reprezentációk és folyamatok nagyobb szociálpszichológiai egységeit (például attitűdök, sztereotípiák stb.) az elemi pszichológiai folyamatokból (érzelem, gondolkodás, motiváció) „rakja össze”. A szituációt ugyancsak elemeire bontja, és ezeknek az elemeknek vagy kombinációknak mint információknak a mentális reprezentációját foglalja egységes modellbe a tartósnak feltételezett személyközi vagy csoportközi viszonyulások reprezentációival. A nyelvi viselkedést eme belső folyamatok eredményének és indikátorának tekinti. Más változatban a szituáció mentális reprezentációjától eltekintve a kultúrát és társadalmat, illetve ezek többé-kevésbé nyers tipológiáit mint külső hatótényezőket vagy moderátorváltozókat veszi tekintetbe.

A narratív pszichológia általunk javasolt formája is nyelvi struktúrákkal foglalkozik, azonban ezt más elméleti keretben teszi, mint a szociális megismerés kutatása. Mindenekelőtt az elbeszélést egészes, természetes élményszervezési módnak tekinti (vö. BRUNER, 1986, 2001), ami egyszerre formálja az ember belső világát, s kapcsolja őt kultúrájához és társadalmához. A nyelvi struktúra itt nem a mentális működés implementációja, azaz a mentális működés nem okozója a nyelvi struktúrának, hanem olyan lelkiállapotok és folyamatok kifejezője, amelyekben az emberek saját maguk és világuk jelentéseit megszervezik. Ebből adódik, hogy a narratív pszichológia a laboratóriumi kísérletezés korlátozó helyzetével szemben életszerű adatokkal dolgozik, és az is, hogy a természettudományos empiria ok-okozati összefüggések feltárására törekvő módszertanához képest az okság lazább, értelmezésen nyugvó formáit részesíti előnyben. A mérés lehetőségét kiterjeszti ugyan a jelentésre, ám a jelentéssalkotás bizonytalanságait elfogadva viselkedési tendenciákat, nem pedig egyedi viselkedéseket kíván előre jelezni, illetve a jelentéskonstrukció feltételeit kívánja magyarázni.

Van két körülmény, ami ezt a fajta gondolkodásmódot erőteljesen támogatja. Mindkettőről sok szó esik, azonban a tudományos gondolkodásra gyakorolt hatásukat nem szokták hangsúlyozni. Az egyik ilyen tényező a globalizáció, illetve a globalizációnak az a következménye, hogy a korábban ezoterikus színfoltként kezelt kulturális másság, s ezzel együtt a (számunkra) irracionális események mindennapos élményünké válnak, s megkérdőjelezzik a nyugatcentrikus univerzalizmus kényelmes téziseit. (Természetesen az irracionális viselkedés a nyugati civilizációtól sem idegen, s a pszichológia nagyjai Le Bon, Freud és Lewin vagy Tajfel – és a sort lehetne még folytatni – ennek az irracionálisnak a pszichológiai feltételeit kívánták feltárni.)

A másik körülmény, mint a tudományok történetében annyiszor, a technikai haladás, ami nemcsak új módszerek, de új embermodellek kialakítására ad lehetőséget. A kibernetika fejlődése a huszadik század középső harmadában a pszichológia területén az emberi elme telefonközpont-szerű elképzeléséhez vezetett, a kutatások az asszociációs kapcsolatokra és visszacsatolásokra irányultak. A század második felében a számítógép lett a központi metafora: az embert egyre inkább információfeldolgozó rendszerként képelték el és modellezték. A korai számítógépek korlátozott tárolási és feldolgozási kapacitása azonban nem tette lehetővé, hogy a számítógépen modellezett információfeldolgozó ember lelki folyamatainak gazdagságát, a jelentésképzés és jelentéshasználat szociálisan és kulturálisan beágyazott folyamatait is kutatás tárgyává tegyék, ezekre modelleket építsenek és a modelleket empirikusan megvizsgálják. A negyedik generációs számítógépek és a világháló viszont már megengedik igen nagy mennyiségű és életszerűen előforduló adat kezelését, amire olyan modelleket lehet építeni (és ezeket a modelleket empirikus ellenőrzésnek alávetni), amelyek tekintetbe veszik a jelentéssalkotási és jelentéshasználati folyamatok összetettségét. A narratív pszichológia, amikor az elbeszélő szövegek felé fordul, és e szövegek strukturális tulajdonságainak a szöveg szintjén jól azonosítható gazdag mintázatából próbálja rekonstruálni és magyarázni az ember lelki életét, a *jelentéssalkotó ember empirikusan vizsgálható modelljének* kialakítására tesz kísérletet.

Ennek a kutatási és elméletalkotási stratégiának fontos feltétele olyan számítógépes tartalomelemző programok kifejlesztése, amelyek viszonylag nagy biztonsággal képesek nagyobb szövegbázisokban olyan mintázatokat azonosítani, amelyek az ember lelki folyamataira vonatkoztathatóak. A programoknak képeseknek kell lenniük a találati gyakoriságokat rendezett formában regisztrálni, illetve az így kapott adatokkal megfelelő statisztikai műveleteket elvégezni. Az alábbiakban a kutatócsoportunk által kifejlesztett szó feletti narratív pszichológiai tartalomelemző program elemeit mutatjuk be.

A SZÓ FELETTI NARRATÍV PSZICHOLÓGIAI TARTALOMELEMZÉS TECHNIKAI TARTALMA: A LINTAG – ATLAS.TI – SPSS (LAS) VERTIKUM

A narratív pszichológiai tartalomelemzés (NPTE) ugyanolyan logika szerint történik, mint a tartalomelemzés általában, nevezetesen lehet szógyakorisági elemzés, tematikus (más néven konceptuális) elemzés és kontextuselemzés (LÁSZLÓ és munkatársai, 2000; EHMANN, 2002). Az alábbiakban rendkívül leegyszerűsítve, inkább csak jelzésszerűen mutatjuk be a módszereket, kizárólag annak érdekében, hogy a LAS vertikumot egy képzeletbeli kontextusban lokalizálhassuk.

Szógyakorisági elemzés (Word Frequency Analysis)

A szógyakorisági elemzés az 1960-as években, a lyukkártyás számítógépek idejében vált lehetővé. Lényege, hogy a kutatók kitalálnak valamilyen szókategóriát, és összegyűjtik a szerintük ebbe tartozó szavak listáját. Számtalan ilyen szókategória létezik, ez gyakorlatilag bármi lehet (például állatok, fegyverek, szorongás, tagadószók, depresszió stb.).

A hagyományos szógyakorisági tartalomelemző programok a következőképpen működnek: tartalmaznak egy szókategória listát, úgynevezett „dictionary” fájlt, és valamilyen „exe” fájlt, vagyis parancsfájlt. Ez utóbbi a szólisták szavait egyenként összehasonlítja az elemzett szöveg szavaival, és végeredményként minden egyes kategóriára kiad egy-egy számot, amely megmondja, hogy az adott szókategória az elemzett szövegben hány százalékban van jelen.

Ilyen program például a LIWC (FRANCIS, PENNEBAKER, 1993). E programok segítségével sok szöveget sok kategória mentén statisztikailag össze lehet hasonlítani.

Tematikus elemzés (Thematic Analysis)

A tematikus elemzés hagyományosan abból áll, hogy a tartalomelemző valamilyen pszichológiai kategóriára – például a szorongásra – kíváncsi, végigolvassa az egész terjedelmes szövegkorpuszt, manuális módon kijelöli és külön fájlba gyűjti mind-

zokat a mondatokat vagy bekezdéseket, ahol a beszélő – szerinte – szorongást tematizál. Végeredményként lesz egy idézetgyűjteménye, amelyet viszont nem tud statisztikailag elemezni, hanem értelmez vagy kommentál.

Az egyik mai vezető tematikus elemzőprogram az Atlas.ti (MUHR, 1991).

Kontextuselemzés (Context Analysis)

A kontextuselemzés a fenti két véglet kombinációja, a tartalomelemzés eddig kevésbé automatizált területe. A hagyományos számítógépes kontextuselemzés lényege, hogy a Word Frequency funkció segítségével megtalálják mindazokat a szöveggörnyezeteket (sorokat, bekezdéseket, mondatokat vagy tagmondatokat), amelyben szerepelnek – példánknál maradva – a szorongás tematizációi. Az ilyen programoknak tehát kétféle kimenete van: egyrészt különféle statisztikai eredmények, másrészt a keresett szó külön fájlba írt, összeomlesztett szöveggörnyezetei. Ilyen szoftver hagyományosan a TACT (BRADLEY, 1990), és részben ilyen szoftver az Atlas-ti is, tehát erre is képes a fő területe, a fogalmi elemzés mellett. Ez a tény szolgál kiindulópontként a LAS vertikum ismertetéséhez.

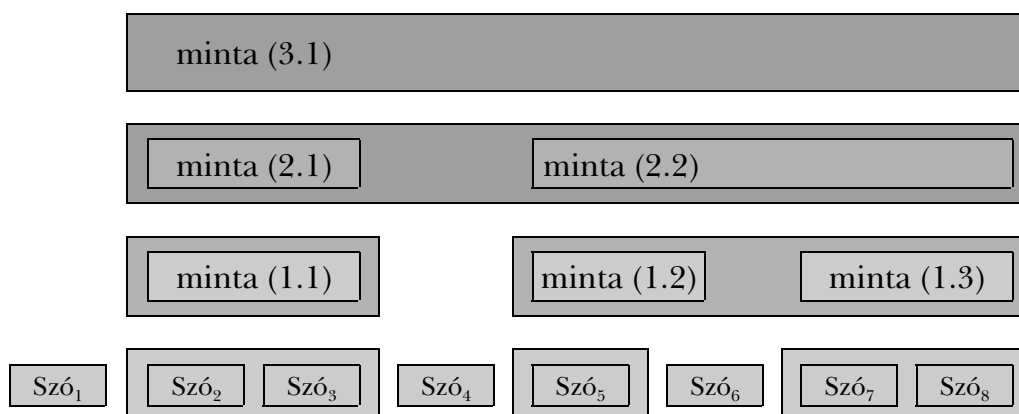
A LAS vertikum meghatározása és helye a tartalomelemző programok „rendszerében”

A LAS vertikumot három összetevő alkotja: a LINTAG nevű szó feletti kódolóprogram, az ATLAS.TI fogalmi hálózatépítő program és az SPSS statisztikai programcsomag. Az alábbiakban ezt a három szoftvert röviden ismertetjük, majd bemutatjuk az összekapcsolódás logikáját.

A LINTAG (linguistic tagging) program

A LINTAG felépítése. A LINTAG program a Morphologic Kft. által korábban kifejlesztett HUMORESK morfológiai elemzőprogram elvén alapul. Ez a szoftver alkotja a háttérét a MorphoLogic által forgalmazott számítógépes helyesírás-ellenőrző és számítógépes fordítói szótáraknak. E tevékenységek során a morfológiai elemzésre legfőképpen azért van szükség, hogy azonosítható legyen a különféle szavak többértelmű alakjainak jelentése – például a 'fogunk' szóról a program a szöveggörnyezet alapján megmondja, hogy a fog ige többes szám első személyű alakjáról vagy a fogról mint testrésze-ről van-e szó a szövegben. (A számítógéppel történő intelligens szövegkezelésről részletesen lásd PRÓSZÉKY, KIS, 1999.) E helyt röviden csak annyit jegyzünk meg, hogy a HUMORESK program készítői egy számítógépes új magyar nyelvtant hoztak létre, amely a természetes nyelv szó-készletét morfémákra bontva tartalmazza. A szoftvert elvileg éppen ez a tulajdonság teszi alkalmassá magyar nyelvű szövegek szószintű tartalomelemzésére, ugyanis lehetővé válik a hibás találatok kiszűrése. A HUMORESK működési elvét az 1. ábra mutatja.

tetszőlegesen sok szint • minden szimbólumhoz tetszőlegesen sok attribútum

1. ábra. HumorESK: a nyelv összefüggései mint építőkockák

A LINTAG program másik fő alkotóeleme a narratív pszichológiai tartalmakkal feltöltött nyelvtani és lexikonfájlok sorozata. A szoftvernek ezt a részét az MTA Pszichológiai Kutatóintézete, a Pécsi Tudományegyetem és a Gödöllői Szent István Egyetem közös narratív pszichológiai munkacsoportja fejlesztette ki a MorphoLogic Kft.-vel együttműködve. Ha a program csupán szógyakorisági elemző volna, akkor is újdonságot jelentene a magyar nyelvű szövegek számítógépes tartalom-elemzésének terén: képes lenne arra, hogy pszichológiai relevanciával rendelkező, validált szókategóriák tagjainak előfordulási gyakoriságát kijelje.

Mitől „szó feletti” elemzőprogram a LINTAG? A LINTAG szupralexikális mivolta két területen jelentkezik. Az egyik, hogy a vizsgálni kívánt szókategóriák nem csupán egyetlen szóból állhatnak, hanem több szóból álló kifejezéseket is tartalmazhatnak. A másik – és ez a lényegesebb –, hogy a program nem csupán itemenként egy vagy több tagból álló szólisták alapján, hanem szó feletti mintázatkereső algoritmusok révén is képes a szövegelemzésre. Az algoritmusok lehetnek nyelvtani jellegűek, például a gyakorító igék azonosítása nem azon az elven történik, hogy a program a magyar nyelvben létező összes gyakorító igét egy szótárból veszi át, hanem ezeket a szó igei mivolta és a gyakorítás nyelvi markerei alapján találja meg. A szó feletti mintázatkereső algoritmusok másik típusa a narratív pszichológiai tartomelemzés konstruktumaihoz kapcsolódik, például megtalálja a beszélő perspektívaváltására utaló nyelvi markereket.

A LINTAG bemenetei és kimenetei. A bemenetek lehetnek szólisták és szó feletti mintázatkereső algoritmusok. A kimenetek ennek megfelelően szólista modulok és algoritmus modulok.

Az ATLAS.TI program

Az Atlas.ti program a fogalmi hálózatépítő rendszerek (Conceptual Network Builders) családjába tartozó, kereskedelmi forgalomban lévő kvalitatív szövegelemző szoftver (www.atlasti.de). Az Atlas.ti többféle kódolási lehetőséget kínál fel. Ezek egyike az autocoding funkció, melynek alkalmazásakor felnyílik egy ablak, amelybe manuálisan különféle szólisták írhatók. A program ennek alapján kikeresi az itt szereplő szavakat a kívánt szöveggörnyezettel együtt. Ezzel a módszerrel két probléma adódik. Az egyik, hogy miután korábban nem létezett magyar nyelvű szövegek szógyakorisági elemzésére alkalmas hiteles elemzőszoftver, az így előállított szólisták szubjektívek, nem felelnek meg az érvényesség és megbízhatóság követelményeinek. A másik probléma, hogy ez a funkció csak szólistákkal képes működni, vagyis nem tesz lehetővé algoritmus alapú keresést. Ezt a két problémát oldja meg a LINTAG szoftver.

Az Atlas.ti bemenetei, munkamódja és kimenetei. A LAS vertikum első kapcsolódási pontjának munkamenete az, hogy új munkaterületet (ún. hermeneutikai egységet) nyitunk meg az Atlas.ti programban, majd ehhez hozzárendeljük az elemezni kívánt szövegfájlokat és a LINTAG kínálatából kiválasztott modulokat. Az eljárás eredményeként néhány gombnyomás révén a szövegfájlok lekódolt formában jelennek meg az Atlas.ti felhasználói felületén.

Az Atlas.ti-ben végzett elemzés opcionális lehetősége, hogy a LINTAG által generált kódokat összetett, fölérendelt, ún. szuperkódokká kapcsoljuk össze. Lényegében ez a LINTAG szoftver szó feletti mivoltának harmadik esete a LAS vertikumban: például a *szorongás* és a *tagadás* modulokból előállíthatjuk a *szorongás tagadása* elnevezésű szuperkódot.

Az Atlas.ti kimenetei: 1. A Lintag-kódok + az opcionális szuperkódok szöveggörnyezetei fájlként elmentve és 2. SPSS szintaxisfájl. Ez utóbbit az Atlas.ti alapváltozata beépítetten tartalmazza. Az előbbieket, vagyis a fájlként elmentett szöveggörnyezetek további elemzések kiindulópontjául szolgálhatnak.

Az SPSS program

Az SPSS világszerte széles körben alkalmazott statisztikai programcsomag. A LAS vertikumban az SPSS bemenete az Atlas.ti által generált SPSS szintaxisfájl. Ebből olyan rendszerfájl generálható, amely a vertikum korábbi munkaműveleteinek eredményeként kapott kódokat dichotóm változók formájában tartalmazza, és lehetővé teszi a dichotóm skálán elvégezhető statisztikai műveletek elvégzését.

A LINTAG kódok megjelenése az SPSS statisztikai programcsomagban

Az SPSS adatfájlban az oszlopok a dichotóm változók értékeinek, a sorok a kódhoz rendelt szöveggörnyezeteknek felelnek meg. Fontos megjegyeznünk, hogy ennek megfelelően például egy húsz hosszú interjút tartalmazó elemzett szöveg a SPSS

adattájlban nem húsz esetet fog tartalmazni, hanem annyit, ahány találata volt a kiválasztott kódnak – ezek száma több száz vagy akár több ezer is lehet.

Az alábbiakban egy rövid – három változót és három esetet tartalmazó – illusztratív példán bemutatjuk, hogyan jelennek meg a LINTAG-kódok az SPSS-ben.

1. változó: TAGADÁS (= Szólista modulból) Elemei: soha, senki stb.
2. változó: SELFREFERENCIA (= Szólista modulból) Elemei: én, nekem stb.
3. változó: ÁTÉLŐ NARRATÍV POZÍCIÓ (= Algoritmus modulból)

1. eset: „*Én soha nem mentem oda.*”
2. eset: „*Egy héttel később végül odamentem.*”
3. eset: „*Istenem, de örülök, hiszen végül minden sikerült!*”

1. táblázat. A LINTAG kódok megjelenése az SPSS statisztikai programcsomagban (Illusztráció)

Eset száma	Tagadás	Selfreferencia	Átéelő narratív pozíció
1.	1	1	0
2.	0	1	0
3.	0	1	1

ÖSSZEFOGLALÁS

A LAS vertikum a narratív pszichológia tartalomelemzés céljaira kifejlesztett eszközrendszer, amely diagnosztikus feladatokra és hipotézisvizsgálatokra egyaránt használható. Az elemzendő szövegkorpusznak az elemzésre történő előkészítésétől a statisztikai számításokig egy rendszerbe fogja a tartalomelemzést. A rendszer további nagy előnye a rugalmasság: mind a csoportok közötti összehasonlítás, mind a változók képzése és összehasonlítása könnyen elvégezhető, az adatok sok szempontú vizsgálatára ad lehetőséget. A rendszer kulcselemei a Lintag szótárai és mintázatkereső algoritmusai. Az eddig kifejlesztett szótárak és mintázatkereső algoritmusok a *szorongásra*, a *selfreferenciára*, a *tagadásra*, *feltételelességre*, a *közelítés-távolításra*, a *narratív pozícióra* és az *idő leforgonyzásra* vonatkoznak. A szuperkód használatával a rendszer lehetőséget ad arra, hogy egy adott szövegkorpusz elemzését egyszerre több Lintag-modullal végezzük el. A rendszer ugyanakkor jelen formájában, részben az Atlas.ti korlátozott befogadói kapacitása, részben az SPSS ugyancsak korlátozott adatbefogadási képessége miatt a néhány százezer szónál nagyobb szövegkorpuszok elemzésére nem alkalmas. Jelen formájában elsősorban olyan feltáró jellegű kutatásokra alkalmas, amelyek a személyiség, az identitás, valamint a szociális reprezentációk tartós, illetve állapotszerű tulajdonságaira, továbbá az ezek közötti összefüggések megismerésére irányulnak.

IRODALOM

- ASSMANN, J. (1999) *Kulturális emlékezet*. Atlantisz, Budapest
- BRADLEY, J. (1990) *TACT User Guide. Version 1.2*. University of Toronto, Canada
- BRUNER, J. (1986) *Actual Minds, Possible Worlds*. Harvard University Press, Cambridge
- BRUNER, J. (1990) *Acts of Meaning*. Harvard University Press, Cambridge
- BRUNER, J., LUCARIELLO, J. (2001) A világ narratív újrateemtése a monológban. In László J., Thomka B. (szerk.) *Narratív pszichológia*. 131–156. Kijárat Kiadó, Budapest
- DYER, M. G. (1993) Az érzelm szerepe elbeszélő szövegekben. In László J. (szerk.) *Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából 2. Érzelmek és éntudat*. 63–99. Tankönyvkiadó, Budapest
- EHMANN B. (2002) *A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomelemzés*. Új Mandátum, Budapest
- ERŐS F. (2001) *Az identitás labirintusai*. Janus–Osiris, Budapest
- FRANCIS, M., PENNEBAKER, J. W. (1993) *LIWC: Linguistic Inquiry and Word Count. Technical Report*. Dallas, TX, Southern Methodist University
- LABOV, W., WALETZKY, J. (1967) Narrative Analysis: Oral Version of Personal Experience. In Helm, J. (ed.) *Essays on the Verbal and Visual Arts*. American Ethnological Society, Seattle
- LÁSZLÓ J. (1999) Társas tudás elbeszélés, identitás. *A társas tudás modern szociálpszichológiai elméletei*. Scientia Humana–Kairosz, Budapest
- LÁSZLÓ J. (2003) Amit a narratívpszichológia a posztmodernnek köszönhet, s ami megkülönbözteti attól. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2, 231–241.
- LÁSZLÓ J., EHMANN B., IMRE O. (2002) Történelem történetek: a történelem szociális reprezentációja és a nemzeti identitás. *Pszichológia*, (22) 2, 147–161.
- LÁSZLÓ J., EHMANN B., PÉLEY B., PÓLYA T. (2000) A narratív pszichológiai tartalomelemzés: elméleti alapvetés és első eredmények. *Pszichológia*, (20) 4, 367–390.
- LÁSZLÓ, J. VINCZE, O., KÓVÁRINÉ SOMOGYVÁRI, I. (2003) Representation of national identity in successful historical novels. *Empirical Studies of the Arts*, (21) 1, 69–80.
- MUHR, TH. (1991) ATLAS/ti – A Prototype for the support of text interpretation. *Qualitative Sociology*, Vol. 14, 349–371.
- NELSON, K. (1993) The psychological and social origins of autobiographical memory. *Psychological Science*, 4, 7–14.
- OATLEY, K. (1992) *Best laid schemes*. Cambridge University Press, New York
- PENNEBAKER, J. W. (2001) A stressz szavakba öntése: egészségi, nyelvészeti és terápiás implikációk. In László J., Thomka B. (szerk.) *Narratívák* 5. 189–205. Kijárat Kiadó, Budapest
- PLÉH Cs. (1996) A narratívumok mint a pszichológiai koherenciateremtés eszközei. *Holmi*, 8, 2, 265–282.
- PLÉH, Cs. (2002) Narrative constructions of texts and the self. In László, J., Stainton Rogers, W. (eds) *Narrative Approaches in Social Psychology*. New Mandate, Budapest
- PLÉH, Cs. (2003) Decomposition and reassembling of the self: possibilities of meeting cognitive and social constructions. In László, J., Wagner, W. (eds) *Theories and controversies in societal psychology*. 117–130. New Mandatum, Budapest

- POLKINGHORNE, D. E. (1988) *Narrative knowing and the human sciences*. SUNY Press, Albany
- PRÓSZÉKY G., KIS B. (1999) *Számítógéppel – emberi nyelven. Intelligens szövegkezelés számítógéppel*. Szak Kiadó, Budapest
- RICOEUR, P. (1984–87) *Time and narrative. Vol. I–III*. University of Chicago Press, Chicago
- RICOEUR, P. (2001) A narratív azonosság. In László J., Thomka B. (szerk.) *Narratív pszichológia*. 15–26. Kijárat Kiadó, Budapest
- RUBIN, D. C. (1996) *Remembering our past. Studies in autodiagraphical memory*. Cambridge University Press, Cambridge
- RUMMELHART, D. A. (1975) Notes on a schema for stories. In Bobrow, D. G., Collins, A. (eds) *Representation and understanding. Studies in cognitive science*. 211–236. Academic Press, New York
- SARBIN, T. R., ed. (1986) *Narrative psychology. The storied nature of human existence*. Praeger, New York
- SCHALLER, M., CONVEY, L. G. (1999) Influence of impression-management goals on the emerging contents of group stereotypes: Support for a social-evolutionary process. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 819–833.
- SCHANK, R. C., ABELSON, R. P. (1977) *Scripts, plans, goals, and understanding*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale
- SEMIN, G. R. (2000) Agenda 2000 – Communication: Language as an implementational device for cognition. *European Journal of Social Psychology*, 30, 595–612.
- SEMIN, G. R., FIEDLER, K. (1988) The cognitive functions of linguistic categories in describing persons: Social cognition and language. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 558–568.
- SEMIN, G. R., FIEDLER, K. (1991) The linguistic category model, its bases, applications and range. In Stroebe, W., Hewstone, M. (eds) *European Review of Social Psychology*. Vol. 2. 1–50. Chichester, Wiley
- SPENCE, D. P. (2001) Az elbeszélő hagyomány. In László J., Thomka B. (eds) *Narratív pszichológia*. Kijárat Kiadó, Budapest
- STERN, D. N. (1995) *The Motherhood Constellation*. Basic Book, New York
- WYER, R. S. JR., ADAVAL, R., COLCOMBE, S. J. (2002) Narrative-based representations of social knowledge: Their construction and use in comprehension, memory, and judgment. In Zana, M. P. (ed.) *Advances in experimental social psychology*. Vol. 34. 133–197. Academic Press, New York

A NEW METHOD FOR NARRATIVE PSYCHOLOGICAL CONTENT
ANALYSIS: THE LAS VERTICUM

LÁSZLÓ, JÁNOS-EHMANN, BEA

The paper presents three levels of narrative psychological content analysis, which are focused on narrative construction of reality, narrative organization of representations, and psychological content of narratives. Developed for the purpose of narrative psychological content analysis, a new tool system, named LAS Verticum is described. The new system can be used both for diagnostic tasks and hypothesis testing. It arranges content analysis into a single vertical system from the preparation of the test text for analysis to the statistical processing.

Key words: *narrative psychology, content analysis, Atlas.ti, SPSS, supralexicall content analysis software*